

М.У. МІКУЛІЧ

ПАЭЗІЯ ФРАНЦІШКА ГРЫШКЕВІЧА: МАТЫВЫ, ВОБРАЗЫ, ПАФАС

Раскрыты характэрныя чэрты образнага міра, эстэтычнага мыслення, вядучыя стылістычныя асабнасці творчэства Ф. Грышкевіча. Отзначаецца сувязь паэта з народна-патрыятычным рухавеннем у Заходняй Беларусі, яго схіленасць к лірыка-повесцевацельнай манеру, рэалістычна-аб'ектывізіраванаму адражэнню яўленняў і працэсаў, непасрэднасці раскрыцця мыслей і пережываній.

Hryshkevich's typical features of imagery world, his aesthetic thinking and the main stylistic characteristics of the creative work are described in the article. The author mentions the connection between F. Hryshkevich and national-patriotic movement in Western Belarus, his inclination to lyric and narrative manner, realistic and objective reflection of phenomena and processes, ingenuousness of thoughts and feelings revealing are analysed.

Прыкметнае месца ў паэзіі Заходняй Беларусі належыць Францішку Грышкевічу (1904 ці 1906–1944), творчасць якога не даследавалася нашым літаратуразнаўствам. Ён нарадзіўся ў мястэчку Сухаволя былога Сакоўскага павета Гродзенскай губерні (цяпер – Беластоцкае ваяводства Рэспублікі Польшча), вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, Карлавым універсітэце (Прага), актыўна займаўся грамадска-культурнай дзейнасцю.

З першымі вершамі Ф. Грышкевіч выступіў у часопісах «Студэнцкая думка», «Родныя гоні»,

газетах «Крыніца», «Сялянская ніва», некаторых іншых выданнях. У 1927 г. выйшаў зборнік паэта «Веснавыя мелодыі», які не застаўся незаўважаным заходнебеларускім літаратурна-мастацкім асяроддзем. Натуральна, што яго вершы былі заангажаваны ў грамадска-патрыятычную праблематыку, звернуты да асэнсавання ідэі нацыянальнай і сацыяльнай волі народа, неабходнасці яе пазітыўнага ажыццяўлення. Вырашэнне вострых грамадскіх супярэчнасцей, гарманізацыя сацыяльных адносін, набыццё беларусамі самастой-

насці і незалежнасці з'яўляюцца стрыжнёвымі лініямі, дамінантамі мастацкага мыслення Ф. Грышкевіча. «Як шопат пушчы... // Трывожыць клетку схапленга льва», кажа паэт у вершы «Кліч», «Так шопат Волі ў паветрай хвалі // Трывожыць» ягонья грудзі. Яго душа «Закута скомліць і грызе аковы... // Каб вольным вокам глянуць на сьвет новы» (Грышкевіч 1927, 33).

Творчасць Ф. Грышкевіча развівалася ў рэчышчы лірыка-апаэдычнай мастацка-стылёвай плыні заходнебеларускай паэзіі. Як і многія іншыя аўтары, напрыклад М. Васілёк, М. Машара, С. Станкевіч, Ф. Грышкевіч маляваў карціны людской нядолі, нялёгкага народнага побыту і нястач, імкнуўся раскрыць вобраз нявольніка лёсу – працаўніка-селяніна, які штодзённа глядзеў «крыўдзе ў вочы». Яго герой жыў клопатамі і турботамі, набалелымі праблемамі «зямлі пана», з'яўляючыся часцінкай шырокага грамадскага асяроддзя. У іх агульныя ці блізкія духоўна-маральныя каштоўнасці, інтарэсы і арыенціры, агульныя надзеі і спадзяванні («Раб», «Можа гэта толькі згадка...», «Доля» і інш.).

Вершы Ф. Грышкевіча былі не проста формай выяўлення асаблівасцей душэўна-псіхалагічнага свету маладога чалавека, сучасніка і ўдзельніка значных грамадскіх падзей і зрухаў, яго думак і перажыванняў, адносін да навакольнай рэчаіснасці. Лепшыя з іх з той ці іншай ступенню шырыні і разнастайнасці раскрывалі духоўна-маральны стан асобы, занепакоенай незаздроснай доляй беларуса, якая думала пра сваю сціпую ролю і месца ў пошуку ім шляхоў выхаду з няпростага становішча. Чытаючы зборнік «Веснавыя мелодыі», бачыш, што яго аўтар меў на мэце актывізаваць грамадскую думку, імкнуўся па меры магчымасці паўплываць на наяўнасць змен у характары і логіцы мыслення, псіхалогіі і свядомасці мас, на працэсы духоўна-сацыяльнага жыцця ў краі, сцвярджаў ідэю абнаўлення заходнебеларускай рэчаіснасці. «Забыць трэ' песьні сумных дзён заглуму, // Калі мы млелі ад крывавай раны», – гаварыў ён у вершы «Signum», намагаючыся абудзіць зняверанага сабрата-беларуса, пасяліць у ягонай душы надзею на лепшае. Замест суму «трэба меч каваны // Нясыці пад стрэхі тонам буйнай песьні, // Дзе гінуць краскі на зімным Прадвесні».

*Пякельнай сілы трэ' пусьціць машыну,
Дзе Дух Народу загрыміць маторам,
А песьня помсты Белай-Русі сыну
Штодзённым будзе пры малітве хорам;
І сонца ясна заблішчыць ад сталі,
А іскры ярка разьнясуцца ў далі...*

(Грышкевіч 1927, 20).

Варта адзначыць, што ў духоўна-светапоглядным плане паэт эвалюцыяніраваў ад маральна-філасофскай платформы Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, каталіцкага асяроддзя, у цэлым ідэй незалежніцкага руху, якіх ён прытрымліваўся на пачатку творчасці, улева, у напрамку

да камуністычных перакананняў і пазіцый, радыкальнай сацыяльнай праграмы.

Шмат у чым паказальныя і характарыстычныя наступныя радкі Ф. Грышкевіча (верш «З народу мы...»):

*Ах... годзі спаць!.. Ісьці ўжо час!..
Араць трэ' родны гоні.
Скарэй за плуг, хто жыў і дуж
Дзяры дзірван палетку...
Нясі сьвятло ў цёмну глуш,
Дай брату шчасця кветку.
З Народам мы!.. Хто-ж проціў нас,
Хто йдзе супроць Народу,
Каму прамень надзеі згас,
Хто ждзэ няшчасця году –
Ах... проч ад нас!.. З Народам мы!
Бо дзеці мы Народу:
З Народам церпім мы адны
За Волю і Свабоду (Грышкевіч 1927, 22).*

Як можна пераканацца, ідэйна-эстэтычны змест верша, яго паэтыка і вобразнасць з'яўляюцца падкрэслена традыцыйнымі для беларускай літаратуры. Тэма і вобраз працы як асноватворная катэгорыя і вызначальны пачатак, якія канцэнтравалі і цэнтралізавалі духоўна-чалавечую энергетыку, а таму збіралі асяроддзе, кансалідавалі масы, вядомы яшчэ з часоў Ф. Багушэвіча і Я. Лучыны. Шырокае распаўсюджанне і асаблівую вагу яны мелі ў творчасці паэтаў нашаніўскага перыяду, калі заключалі ў сабе характэрны сімваліка-алегарычны змест.

«Ад куточка – да куточка, // Як шырокі й доўгі край: // Дзе пануе страшна ночка // Засявай і асьвячай!» («Праца, праца для Народу...»). У вершах «З народу мы...», «Жніво», «Гімн» і іншых Ф. Грышкевіч у духу традыцый паэтаў-нашаніўцаў, найперш Янкі Купалы і Якуба Коласа, лучыў між сабою, аб'ядноўваў у адзінае ідэйна-эстэтычнае цэлае носьбіты дзвюх розных духоўна-псіхалагічных субстанцый: з аднаго боку – вобразы ахвярнай працы, цяжкага ворыва і сяўбы, а з другога – надзеі, святла, асветы, будаўніцтва новага жыцця. Разам яны антаганістычна супрацьстаялі вобразам сну, цемрыва і глушы, нядолі, якія арганізаваны ў трэцяй субстанцыі, імкнуліся разбурыць яе і матэрыялізаваць носьбіты яшчэ адной – светлай будучыні, волі і свабоды, незалежнасці і шчасця, вялі да ўтварэння новай рэальнасці.

*На Твае, Беларусь, шыр палеткі
Ўцягнем з сталі гартованы плуг,
І Твае ў белай вопратцы дзеткі
Ў школе змыюць знак «верненькіх слуг»*

(Грышкевіч 1927, 44).

«Хай крапчэе родны дух!» Паэт верыў, што дружныя і ахвярныя, шчырыя і сумленныя намаганні мільёнаў аднадумцаў на карысць роднай зямлі («Для Цябе, Беларусь, наша праца, // Для Цябе з сэрцаў нашых б'е жар...») раней ці пазней дадуць свае вынікі, зродзяць «вольна-

сьветлы час», і «гучнай песьні галосісты званы // Паплывуць ад краёў да краёў» (Грышкевіч 1927, 44).

Варта заўважыць, што характэрныя асаблівасці цяжкага сацыяльна-эканамічнага жыцця краю, людской нядолі Ф. Грышкевіч імкнуўся разглядаць і асэнсоўваць шырока, у кантэксте працэсаў нацыянальна-гістарычнага мінулага. Яго лепшыя вершы са зборніка «Веснавыя мелодыі», напрыклад «Русь Бела», «След Чарадзея», «Князь Вітаўт», «25.III.1918», «Музей Івана Луцкевіча», авеяны і сагрэты дабрэтворным пачуццём гістарызму, адчуваннем духоўна-патрыятычных каштоўнасцей, усведамленнем значнасці і насычанасці пройдзенага народам шляху.

У вершы «Русь Бела», якім адкрываецца гапоўны раздзел зборніка «Вечнае», паэт зрабіў своеасаблівы вертыкальны зрэз гістарычнага лёсу Беларусі, накідаў кантурныя штрыхі, абрысы вызначальных этапаў яе развіцця на складаных і супярэчлівых скрыжалях часу. Мінулае яго шматпакутлівай Радзімы – гэта крывавае бітвы і войны, якія перыядычна скрышальнай навалай абрушваліся на яе этнічныя землі і люта драпежылі іх. І як іх жалобна-трагічны плён – «нікчэмны чорны троны, як павеў вагну шалёны, як панурай песьні тоны, былі знакам кожнай хаты». «Тут і слёзы бурнай рэчкай, // тут і звон кайданаў ліха», «гвалты й зьдзекі» панскай няволі і прымусаў (Грышкевіч 1927, 4). Нічога не змянілася ў жыцці роднага краю і беларуса і сёння, кажа аўтар.

*Тут і сянняя гром гарматы,
тут і сянняя звон кайданаў
і гнілыя нашы хаты
гэткі самыя багаты,
той сам пан сядзіць пракляты
й смочка нашу кроў із ранаў*

(Грышкевіч 1927, 5).

Верш заканчваецца больш чым красамоўнымі і характарыстычнымі радкамі:

*годзі гэтай страшнай мукі,
годзі панскае прынукі,
Мы гэрояў вольных ўнукі...
мусіць вольнай быць Русь-Бела!*

(Грышкевіч 1927, 6).

Вершы «След Чарадзея» і «Князь Вітаўт» вытрыманы ў фальклорна-рамантызаваным стылі. У першым з іх паэт заклікаў сваіх сяброў-аднадумцаў ісці «У таёмную гушч беларускіх лясоў» «адкопываць стару пячаць» з тым, каб пачэсна павесіць яе «на мейсца», «Як вісела яна ў нашых слаўных дзядоў...». «Пойдзем, браця, хучэй – годзі ёй спачываць...»

*На ланцуг залаты Чарадзея байца
Ўніжам пацеркай зноў Белаі Русі пячаць
І паклонам глыбока ўшануем Тварца
Чарадзея князя – слаўнай Русі Айца*

(Грышкевіч 1927, 9).

Другі звяртае на сябе ўвагу яскравасцю, насычанасцю і ёмістасцю гістарычнага малюнка. Апавяданне аўтара ўзважанае, паслядоўнае, дакладнае і падрабязнае ў апісаннях і дэталях:

*Там за гарамі, там за лясамі,
Дзе слаўна Вільня стаіць,
Там пад старымі, там пад мурамі
Грозны дух Вітаўтаў сьпіць.
Ціха, ціхутка ў тым падзямельлі
Лямпа лаёва гарыць,
Лямпа лаёва ў мнішае кельлі,
А побач – Вітаўт Князь сьпіць.
Нераспрануты і неразуты,
Зброя на Князю блішчыць.
Дзьверы да кельлі моцна замкнуты,
Рыцар пры клямцы стаіць*

(Грышкевіч 1927, 12).

Дастаткова шматзначна гучыць апошняя страфа верша:

*Ціха, ціхутка, там пад зямлёю,
Дзе сьпіць наш Вітаўт ваяк,
А над мурамі, а над гарою
Вісіць няволяныкі знак*

(Грышкевіч 1927, 12).

Несумненна, зварот Ф. Грышкевіча да спрадвечнай даўніны, вобразаў вялікіх і слаўных продкаў меў на мэце асацыятыўна актуалізаваць у свядомасці і эмацыянальна-пачуццёвым свеце беларуса некаторыя гераічныя старонкі нацыянальнай гісторыі, акцэнтаваць іх значнасць для сучасных працэсаў развіцця грамадства. Згаданыя вершы паэта заключалі думку аб тым, што народ павінен ведаць і паважаць сваё мінулае, якое мусіць натхняць яго на актыўныя формы жыццядзейнасці і самасцвярджэння, гэтым самым працуючы на будучае.

У вершах Ф. Грышкевіча амаль не знойдзем выяўлення адметных і характарыстычных прыватначалавечых адзнак і асаблівасцей, індывідуальна-асобасных акалічнасцей і дэталей жыццядзейнасці аўтара. Як правіла, яго перажыванні разгортваліся на аснове сінкрэтызму народна-масавага і адзінкавага, сумяшчэння шырокіх сацыяльных праекцый і абагульненняў і прыватнай канкрэтыкі рэчаў, інтымных думак і пачуццяў, адмабілізаваных заклікаў і мяккіх, задушэўных інтанацый. Пры гэтым духоўны свет асобы паэта раскрываўся пераважна ў эмацыянальна-псіхалагічным абжыванні навакольнай рэчаіснасці, стварэнні блізкіх да аб'ектывізаваных, дакладных малюнкаў і карцін клопатаў і турбот працоўнага асяроддзя, радзей – стану прыроды, якія былі ў значнай ступені напоўнены прадметна-рэчыўнай фактурай і аксесуарамі і абумоўлівалі зусім пэўную, вельмі выразную па сваім характары настраёвасць:

*Ці знаеш Край, дзе востраю стралою
Зялёна хвойка меця ў ясну выш,
Дзе горды дуб паважна галавою*

Чаруе пушчы казкаю старою
 Ёй калыша гаю неабняту ціш...
 Туды, туды душа мая збалела
 На крыльях ветру даўна паляцела.
 Ці знаеш Край, дзе стрэхі саламяны
 Блішчаць ад сонца непраглядных хваль,
 Дзе вочы мілай верна закаханы,
 Святлом яскравым сонца змаляваны,
 Глядзяць зайздросна за табою ў даль...
 Туды, туды душа мая збалела
 На крыльях ветру даўна паляцела...

(Грышкевіч 1927, 26).

Гаворка ў вершы, натуральна, ідзе пра Беларусь, якая дарэшты зліта «кроўю дарагіх ахвяр», дзе нечуваны «зъдзек, як хваля сьмерці зшатанелай, // Кладзе байцоў няўхільных на аўтар...» (Грышкевіч 1927, 26).

Як вядома, Ф. Грышкевіч гэтым часам жыў у Празе, навучаўся ў Карлавым універсітэце. Няхай сабе чэшская зямля і была для маладых заходніх беларусаў зычлівай і дружалюбнай, паэт не мог не адчуваць палыновага смаку чужыны. Адарванасць і аддаленасць ад Радзімы дарагіх сэрцу вобразаў і блізкіх людзей абвастралі яго духоўна-патрыятычныя настроі і перажыванні. Родная старана, «Дзе дуб з хвойкай таёмна гавора», «Дзе шалее крывавае бура» і «грам-золяць кайданы панура», стаіць перад яго вачыма («Бо Яна ў мяне адна»), «Свае казкі паветрам гавора...» («Ты сягоньня спомніў мне...»). «Дом мой – Край, // Айчызна – матка, // Вось і мейсца – дзе падзецца...» (Грышкевіч 1927, 17), – сцвярджаў ён у вершы «Можа гэта толькі гадка...».

Лепшыя вершы паэта – і тыя, якія ўвайшлі ў зборнік «Веснавыя мелодыі», і тыя, што змяшчаліся на старонках віленскіх перыёдыкаў, – звяртаюць на сябе ўвагу непасрэднасцю і праўдзівасцю адчуванняў, абгрунтаванасцю і ўзважанасцю, натуральнасцю думак і перажыванняў. Яны вызначаюцца стрыманай, самазасяроджанай, у нечым прыцішанай манерай аўтарскага пісьма, сагрэтай зычлівай лагодай і спачуваннем народнай нядолі. Досьць рэдкі іранічна-ўсмешлівы жэст, часам бадзёры вокліч мяжуюць у іх з плынню скрушліва-тужлівай зместавай энергетыкі, асамотненым роздумам над заняпалым лёсам роднага краю. «Як блізу кожны малады пясняр, так і Фр. Грышкевіч належыць да паэтаў лірыкаў, – пісаў у сваёй рэцэнзіі “З літаратурнай нівы”, надрукаванай у газеце “Беларуская крыніца”, нехта І. – Уласныя духовыя перажыванні, любоў да гаротнай бацькаўшчыны Беларусі, справы каханьня і ня многія

спробы апісвання роднай прыроды – вось галоўны змест лірычнай паэзіі Фр. Грышкевіча» (І. 1927, № 40).

У мастацкай карціне Ф. Грышкевіча, у самой яе вобразнай тканіне, прысутнічаюць, дапаўняюць і падтрымліваюць адзін другога элементы аповеду і паказу, расказу і адлюстравання, замалёўкі і споведзі, выяўлення ўнутранага свету асобы:

Ціха ў боры,
 Ціха ў гаю,
 Нават птушкі не пяюць;
 Толькі зоры
 З неба краю
 Ў даль нязнаную плывуць.
 Ціха ў боры,
 Ціха ў гаю,
 Ціха траўка ў ценю сьпіць.
 Я на зоры
 Паглядаю
 І душа мая гарыць... (Грышкевіч 1927, 10).

Паэт звяртаўся да традыцыйна-фальклорных матываў і вобразаў, сродкаў і прыёмаў, народна-паэтычных форм і элементаў матэрыялізацыі думкі, эмацыянальна-пачуццёвай выразнасці і акцэнтацыі, якія ў многім садзейнічалі даходлівасці і ў цэлым жыццядзейнасці яго лепшых вершаў. Напрыклад, некаторыя з іх былі вытрыманы ў жанры замовы, малітвы, калыханкі («Роспач», «Малітва», «Калыханка» і інш.).

У 1930-я г. Ф. Грышкевіч адышоў ад паэтычнай творчасці, выступаў у заходнебеларускім друку, галоўным чынам з рэцэнзіямі, літаратурна-крытычнымі і публіцыстычнымі артыкуламі, займаўся выкладчыцкай дзейнасцю. Яго паэзія была цесна звязана з вострымі сацыяльнымі і нацыянальнымі праблемамі і супярэчнасцямі жыцця ў Заходняй Беларусі, ростам самасвядомасці народа, актывізацыяй грамадска-патрыятычнага руху ў краі. Яна вызначалася непасрэднасцю думак і перажыванняў аўтара, рэалістычна-аб’ектывізаваным адлюстраваннем з’яў і працэсаў, раскаванасцю рытміка-інтанацыйнага маляўніцтва верша.

ЛІТАРАТУРА

Грышкевіч Ф. Веснавыя мелодыі. Вільня, 1927.
 І. З літаратурнай нівы // Беларуская крыніца. 1927. № 40.

Паступіў у рэдакцыю 10.12.07.

Мікалай Уладзіміравіч Мікуліч – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мовы і літаратуры імя Я. Коласа І Я. Купалы НАН Беларусі.